

МИЛОЈКО ГОРДИЋ

БЕОГРАДСКА ИМАЊА КНЕЗА
АЛЕКСАНДРА КАРАЂОРЂЕВИЋА

П рича о поседима Карађорђевића свакако да започиње с Карађорђем и његовим прецима, наставља преко кнеза Александра Карађорђевића који их је повратио, створио и заокружио, а завршава се с његовим сином Петром, који је, као краљ Србије, одустао и од ревизије судског процеса против свог оца и од повраћаја имања која су конфискована и распродата године 1868. С тим чином личног одрицања, уз претходно извршене просторне промене, имања Карађорђевића о којима је овде реч нестају са карте Београда, и у правном статусу и у урбанистичком облику.

У време продаје, имања су се налазила у три најзначајнија правца отварања цивилне вароши према Калемегдану и Тврђави, наравно, након предаје градова 1867. и одласка турске посаде; даље, она су такође била лоцирана и у оним деловима вароши на којима се намах осетила снажна градитељска активност:

- горњи потез улице Кнеза Михаила, њено трасирање и просецање од тадашње Делијске чесме (налазила се у самом зиду Кнежеве баште) – према Калемегдану; први пут, уређено градско поље, односно поље тврђаве,¹ постаје уређени парк;
- правац Узун Миркове поред Велике пијаце, Капетан Мишиног здања, „Српске круне“,² „Српског краља“ и Реалке, такође према Калемегдану, посебно, уз уређење простора Велике пијаце (данас Универзитетски парк), које је започело с нестанком турског гробља;
- отворено повезивање Главне чаршије (део Краља Петра) и Зерека с Калемегданом правцем некадашњег дела Цариградске цаде, тј. правцем данашње Јевремове улице поред зграде тзв. Доситејевог лицеја, прве зграде Велике школе и Бајракли џамије ка Тврђави;
- имања и објекти на потезу од Велике пијаце према Варош капији (угао Поп Лукине и Косанчићевог

венца), правцем данашње улице Вука Караџића и даље Косанчићевим венцем ка Калемегдану, поред историјских објеката: првог Конака кнеза Александра (кућа капетан Мише), Војводиног конака и Дефтердареве џамије;

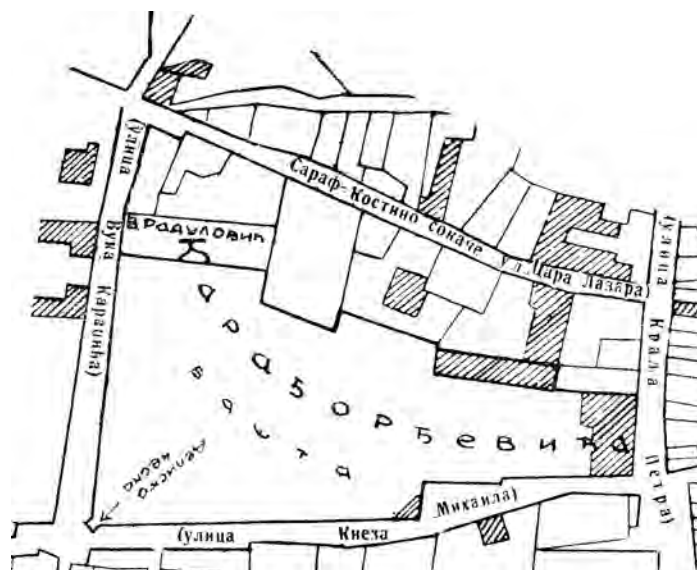
- три имања везана у низу на Врачару, у данашњој Крунској улици; имајући посебно у виду Ћосин мајур³ и његово граничење са Симићевим мајуром, на којем је касније настало насеље посебног типа под називом „Енглезовац“;
- део данашње Палилуле, с три пространа имања са кућама, шталама, чардацима и чесмама, а која су се налазила у долини Булбулдера (правац Цвијићеве) и код Пијаце; на једном делу, касније, формирано је модерно насеље Професорска колонија.

У периоду развоја модерног српског друштва, који је започео и одвијао се у Београду, у само две године, 1867. и 1868, згуснути су и његови најсудбоноснији догађаји:

- предаја градова Србима и одлазак турске посаде из Београдске тврђаве 1867. године, као предуслов за правни, политички и развојни импулс препорода и српске државе и српског друштва;
- снимање затеченог грађевинског фонда који ће бити уграђен у нов регулациони план, као и израда и усвајање тога плана београдске вароши у шанцу који је израдио инжењер Емилијан Јосимовић, такође 1867. године;
- најаву продаје заосталих турских непокретних добара по одредбама Конференције у Канлици 1862. године;
- убиство кнеза Михаила Обреновића 1868. и оглашавање бившег кнеза А. Карађорђевића за организатора и саучесника у том убиству, затим распродаја његових поседа у Београду и Србији; ова имања су постала позната, бар за ширу јавност, од момента када их је полиција пописала за јавну распродају;
- почетак првих регулационих потеза „посебно оних око Делијске чесме, Кнез Михаилове и једног дела Калемегдана, затим, Варош капије, а касније, дела испод Велике пијаце...“⁴

Тако су имања Карађорђевића заправо директно омогућила просторни, а тиме и сваки други развој и Београда и Србије.

Иако се од 47 пописаних јединица (хотели, куће, кафане, воденице, дућани, њиве, ливаде, баште, воћњаци и виногради), које је Министарство унутрашњих дела убележило 4. јануара 1868. године,⁵ њих 33 односе на унутрашњост кнежевине – осталих 14, везаних за Београд, не пружају реално стање на терену. Наиме,

Сл. 1. Карађорђева башта на плану (исечак) Е. Јосимовића из 1867. године (извор: Илија Ђукановић, „Убиство кнеза Михаила и догађаји о којима се није смело јаворити“, књига 1, Београд, 1935)

Сл. 2. Карађорђевића башта; ситуациони план из 1935. (без кућа); подела на грађевинске њлаце (извор: Илија Ђукановић, „Убиство кнеза Михаила и догађаји о којима се није смело јаворити“, књига 1, Београд, 1935, стр. 205)

под једним редним бројем поседа налази се више дућана, или више других објеката. Сама Кнежева башта имала је девет пописних јединица за продају, иако под једним бројем и иако је на свакој од њих подигнут најмање по један објекат. Имања ван Србије предмет су неке друге студије, и неће бити третирана у овом приказу, изузев што ће се за заинтересоване истраживаче

Сл. 3. Карађорђевића башиџа; снимак А. Јовановића из 1865. (извор: Дивна Ђурић-Замоло, Небојша Бојновић, „Београд са старијих фототографија“, Београд, 1997, сир. 12)

навести извори. Не само у Београду и Србији, имања А. Карађорђевића била су веома велика и веома скупа и у Румунији и Мађарској. Само у Румунији (Чокина, Хирлешти Марлеса, Хергушка, Крашан), имања за која је српска влада тражила продају била су процењена на суму од 80.000 дуката.⁶

На који је начин кнез стицао имања? Углавном:

- Александар је помоћу сведока вероватно повратио породична имања, пре свега Карађорђева.⁷
- Он се помиње међу другим високим функционерима српског правитељства који су добили плацеве;⁸ поред тога, 7. априла 1842, тада у звању ађутанта кнеза Михаила, молио је „да му дозвољено буде у шуми атара села свога Тополе како нужну јапију за грађење неких бина тако и неко колићество прошћа за утврђивање заграде око винограда одсећи“⁹, што му је било допуштено; њему је даровано 1.500 # за набавку или градњу куће.¹⁰ Раније тврдње да је кнез А. Карађорђевић 1841. подигао познату гостионицу „Српска круна“ – погрешне су, а настале су као резултат те помоћи од 1.500 дуката, које је добио за заслуге свога оца, војвода Карађорђа. Управо за њих је исте, 1841. године купио кућу у данашњој Јевремовој бр. 22 (двориште), иако су одобрење и сама исплата извршени у 1842. години. У тој кући је 1808. Иван Југовић отворио устаничку Велику школу и у њој је становао, заједно са Вуком.¹¹

- Многобројна имања показују да је по повратку у Србију затекао неке од посела свога оца, посебно у Тополи, али исто тако сведоче и о његовом интересу за бављење економијом, а све у вези с његовим претходним занимањем, јер је по завршетку школовања изнајмљивао и обрађивао имања.
- Веза Карађорђа са Београдом потврђена је у првој улици названој његовим именом. Била је то данашња улица Кнеза Михаила, односно онај део који је тада постојао. У „првом пројекту крштавања улица у Београду 1847, када је изванредан број улица (оне у шанцу, М. Г.) добио називе по именима устаничких старешина који су у доба устанка у њима имали своје куће“¹² – ова је улица названа Карађорђево. Предлог је сачинила Управа вароши Београда, из непосредног сазнања да се на том простору налазио конач војвода Карађорђа. Без обзира на то што српско Министарство унутрашњих дела није уважило овај предлог, него је исту улицу озваничило као Војводину, остаје податак о везаности овог подручја за Карађорђа па и његове потомке. У доба устанка, Карађорђев конач је „лежао на земљишту касније Кнежеве баште, поред горњег левог угла ул. 7 јула (данас Краља Петра) и Кнеза Михаила“.¹³ „Иако не знамо на који је начин кнез Александар дошао до овог пространог земљишта (то би се дало установити посебним истраживањем), могло би се, у склопу изнетих података, претпоставити да га је, бар делимично, добио путем касног наследства, по доласку на престо, или на основу права првооткупа (уз доцније докупљивање), што би значило да је део тог терена припадао Карађорђу.“¹⁴ Оно је чинило окосницу каснијих имања А. Карађорђевића у београдској вароши. Ако истраживачи ове теме нису прецизирали на који је начин А. Карађорђевић добио у посед ово подручје, они су сагласни у начину његовог просторног обликовања. Наиме, на месту порушене аустријске Маурер (зидарске) касарне, Турци су 1789. године сазидали Спахијску коњичку касарну. „За нас је ипак значајно да је управо на подручју Кнез Михаилове улице, у бившој Спахијској касарни, или како се иста помиње у каснијим изворима, Делијском коначу [...] био Карађорђев стан.“¹⁵ Први помен о величини овог објекта налазимо у *Аутобиографији Анастаса Јовановића*, домоуправитеља кнеза Михаила, коју је писао 1897/1898. (умро 1899). Уз исцрпне коментаре, објавио ју је Љ. Никић у *Годишњаку Музеја града Београда*, III, за 1956. годину. По забелешкама А. Јовановића, „Делијски конач је заузимао оно место прекопута

Сл. 4. Портрет Александра Карађорђевића; рад Анастаса Јовановића из 1848. (извор: Илија Букановић, „Убиство кнеза Михаила и догађаји о којима се није смело говорити“, књига 1, Београд, 1935, стр. 205)

садашње Народне банке ћошак, где је сад Касина; пак даље ћошак код Делијске чесме па наниже одприлике да садашње куће Радуловића¹⁶. „Тај Делијски конак је био по обично турски зидан и већ склон паду а (кад је) порушен буде то врло велико место, доцније поклоњено књазу Карађорђевићу, који је доцније претворио у башчу и сазидао кућу на оном месту гди је била Татарска кафана.“¹⁷

Кнез А. Карађорђевић збачен је одлуком Светоандрејске скупштине 1858. године и одмах је напустио Србију, у коју се више није вратио. Десет година касније, након убиства кнеза Михаила Обреновића, нашао се у вртлогу догађаја који су одредили судбину династичког

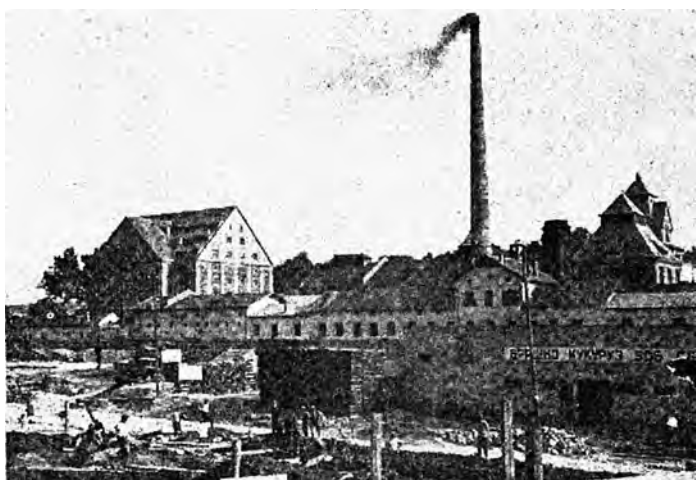
дуализма, започетог још убиством Карађорђа 1817. године. Без обзира на стварне материјалне чињенице и улогу главних учесника обеју династија, остала је историјска хипотека која је оптеретила и Србију и српски народ, па и обе владарске породице.

Александар Карађорђевић био је други син војводе Карађорђа. Рођен је 29. септембра 1806. године у Тополи. Са мајком и старијим братом 1813. прешао је у Аустрију. Одатле, у Бесарабију, у Хотин, где је пошао у школу. Године 1817. губи оца, а 1830. и брата. После школовања бавио се економијом, обрађујући изнајмљену земљу. У Хотину се 1830. оженио Персидом Ненадовић, кћерком Јеврема Ненадовића, сина устаничког војводе Јакова Ненадовића. Када се кнез Михаило Обреновић 1840. вратио из Влашке у Србију, дозволио је да и Александар из Видина дође у Београд код своје породице, која се већ у њему налазила.¹⁸ „Најпре се скрасила у приземној кући терзије Јове Кујунџића – Ваљевца, близу Лутеранске цркве и Дефтердарове џамије, на непарној страни данашње улице Вука Караџића. Потом је пресељена у зграду Велике школе (данашњи Вуков и Доситејев музеј), а по проглашењу за кнеза, Александар се с породицом опет неколико пута селио.“¹⁹ У овом тексту прецизно је утврђен редослед сеоба кнеза А. Карађорђевића, изузев чињенице да никада није становао у данашњој згради Вуковог и Доситејевог музеја. Заправо, становао је у сопственој кући, преко пута поменутог музеја, у којој је 1808. отворена Велика школа.

Убрзо је постављен за члана суда Београдског округа, а почетком 1841. и за ађутанта кнеза Михаила у чину поручника.²⁰ Када је постављен за кнеза, у 1842. години, изнајмио је кућу капетан Мише Анастасијевића на Великој пијаци, касније Краљев трг бр. 3, у којој је обитавао са породицом до 1845.²¹ А. Карађорђевић умро је 22. априла 1885. у Темишвару, а сахрањен је у Бечу. По завршетку изградње породичног маузолеја на Опленцу, пренет је и сахрањен поред осталих Карађорђевића. Иза себе је оставио: фонд од 38.000 форинти да се школују Срби из Старе Србије, Босне и Херцеговине и Црне Горе; новчану помоћ Матици српској и Српском народном позоришту у Новом Саду, као и цркви у Тополи.

Кнез Михаило је убијен 29. маја 1868, а већ 5. јуна издато је саопштење да су завереници (три брата Радовановића, Станоје Рогић и Лазар Марић) били повезани са Карађорђевићима. Бивши кнез је оптужен да је обезбедио новац и оружје и да је био подстрекач.

Извршним пресудама од 15. јула 1868. и 25. октобра исте године, Суд вароши Београда пресудио је да:

Сл. 5. Парни млин у Булевару Војводе Мишића; фоитографија Јеремија Сџанојевић из 1930. (извор: Дивна Ђурић-Замоло, „Београд 1930. године на фоитографијама Јеремије Сџанојевића“, Београд, 1973)

„учесници убиства извршеног над Кнезом Михајлом, плате један за све и сви за једнога Каси Државној, у име накнаде учињених трошкова 146.438 гр. и 32 перпера и 8,460.072 гр. и 3 перпера чаршијска“. Одлука намесничке владе да заувек забрани повратак Карађорђевића у Србију „била би празно слово да није била пропраћена одлуком²² да им се одузме сва имовина, покретна и непокретна, у Србији“.²³ Пресудом Варошког суда у Београду, којом је А. Карађорђевић осуђен на 20 година робије у одсуству, и распродајом кнежевих поседа у Србији,²⁴ династија Карађорђевића била је искључена и из јавног и из политичког живота у Србији. Све до 1903. године и промене династије.

Продаја имања отпочела је непосредно по изрицању пресуде Београдског варошког суда, са уверењем да ће исту донети и Пештански редовни суд.²⁵ Но, с обзиром на то да је Пештански суд ослободио кривице А. Карађорђевића, требало је обновити поступак и код Београдског суда. То се није догодило, иако је на томе инсистирао, у законским роковима, сам Александар, али и његов син Петар, након очеве смрти 1885. године. Дакле, све ове законске активности о ревизији процеса, па и повраћају имовине Карађорђевића, прекинуте су одмах по доласку Петра Првог за краља Србије, јер је он сматрао да „са избором у Народном претставништву једногласно за краља, учињено је више него добитак на обнови спора“.²⁶

Списак имања у Београду, почетна цена, редослед и време њихове распродаје на јавним лицитацијама, Управитељство вароши Београда објавило је у додатку

Сл. 6. Палаћа „Слоја“, прва зграда са десне стране (извор: „Урбанизам Београда“, 46, Београд, 1978, стр. 69)

Српских новина од 7. септембра 1868. године. Најзначајнији посед, а тиме и најскупљи, била је Кнежева башта. Она је „обухватала простор ограничен данашњим улицама Вука Караџића, Кнеза Михаила и Краља Петра, док је са супротне стране допирала до махом плитких плацева окренутих према тадашњем Сараф-Костином сокаку“ (Цара Лазара).²⁷ Пре продаје, од ове је баште регулацијом већ одсечена велика површина у циљу исправљања улице Кнеза Михаила и просецањем трију широких улица: Николе Спасића, Ускочке и Делијске. Осам плацева, на колико је башта била подељена, откупљени су за рачун стварања посебне акционарске берзе „Слога“. Њихови чланови припадали су најбогатијем слоју људи тадашње београдске чаршије, па је сасвим логично да су и њихове куће градили тада најпознатији градитељи из Београда и Србије, а већина подигнутих објеката и левог и десног фронта улице Кнеза Михаила према Калемегдану представљала је први архитектонски слој у новој урбаној матрици овог дела града. Зато и заузимају посебно место у архитектонском споменичком наслеђу. Тако је започео процес дефинитивног уређења овог дела вароши: просецањем трасе горњег дела данашње К. Михаилове улице од В. Караџића према Калемегдану и подизањем модерних грађанских кућа, којима се кнежевина одвајала од наслеђене оријенталне структуре. Да би регулацију овог дела вароши било могуће спровести у потпуности, било је неопходно решити и питање турских имања. Она су се у овом делу Београда налазила на ударним местима и њиховом продајом је, паралелно с продајом

Сл. 7. Палаћа „Слоја“, снимљена као „Грађанска Касина“ (извор: Видоје Голубовић, „Механе и кафане старої Београда“, Београд, 2007, сѝр. 161)

Сл. 8. Гостіоница „Срїска круна“, Узун Миркова 1; излєд из 1894. (извор: Дивна Бурић-Замоло, „Градишћели Београда 1815–1914“, Београд, 1981, слика бр. 17)

кнежевих поседа, могла започети етапа модерне урбанизације, промене власништва и почетак нове ере. Продаја турских имања у Србији одвијала се у три фазе, са дужим временским прекидима. Започета је у време Првог српског устанка, делимично се одвијала након Хатишерифа из 1830, а настављена је после турског

бомбардовања Београда 1862. године. И под кнезом А. Карађорђевићем, након његовог потврђења за кнеза Србије 1843. године, такође је покренуто питање продаје турских поседа. Припремљен је и текст Уредбе којом се желела убрзати продаја турских добара, а по одредбама Хатишерифа из 1830. године. Основне одреднице Уредбе биле су:

- 1) да Турци који живе у Србији своју земљу продају прво онима који на њој живе, а ако се не погоде, нека продају коме хоће;
- 2) Турци који су ван Србије а добра су им у Србији, ако не могу доћи да их продају, не морају их нудити онима који на њој живе;
- 3) Турци ће моћи продавати само ону земљу која није била читлучка (добijена за ратне заслуге, М. Г.), него које су они прави „миљк-сахибије“ (власници имања, М. Г.).²⁸

Протоколи Канлишке конференције, сазване у вези са бомбардовањем Београда од стране Турака од 3. до 5. јуна 1862. године, привремено су „регулисали извесне видове српско-турских односа“.²⁹ Они су потписани 8. септембра 1862, а по члану 8: „Турци су имали да се иселе из Србије“ (сем војних посада по градовима до предаје градова 1867), „што је могуће пре.“ Одређен је и прецизнији рок, најдаље четири месеца. И Турци су се иселили из Београда до краја 1862. године. По члановима 1 и 5, српска влада била је дужна да обештети турске грађане настањене у Србији, тим пре што је откупила сва турска имања па их касније она продавала. Треба додати да је кључни доказ који је употребљен против кнеза А. Карађорђевића била велика сума новца нађена код његових заступника у Београду, припремљена за најављену продају турских плацева, а која је на суду искоришћена као доказ о потпори за организацију и извршење атентата. Кнежева одбрана, односно одбрана његових заступника на суђењу у Пешти, доказивала је да су се поред сваког његовог поседа у Београду налазила и турска имања предвиђена за продају. Примера ради, касније, купци кнежевих имања су управо и покуповали те турске поседе, а били су махом високи државни чиновници и министри.

Каталoшки преглед кнежевих имања у Београду већином је дат у стандардима који су владали у време њихове продаје, а наведени су у попису Управитељства варoши (полиција), који је припремљен за њихову јавну продају. Данас је за већину њих скоро немогуће одредити прецизну локацију, границе, суседе и каснију урбану трансформацију и зато су овом приликом само поновљени подаци из тадашњег полицијског и катастарског пописа.

Сл. 9. Зграда Београдске општине (раније „Српска круна“), Узун Миркова 1; изглед из 1939. након реконструкције (извор: БОН, 10, 1939, стр. 609)

1. Кућа Машинкина на Врачару

Налазила се у сокаку који је водио од кнежевог Двора (на Теразијама) ка Ћосином мајуру, тј. у данашњој Крунској улици на Врачару.

Границе: са лица – поменути сокаком, са зачеља – празним плацем Јована Кујунџића Ваљевца (трговца београдског), са десне стране – плацевима Јована Вељковића (пензионисаног саветника), масе Андрије Петровића и Тодора Бојовића мајора, а са леве стране – плацем и кућом г. Јелене Нешић.

Имање се састојало од плаца (с лица и зачеља 9 и похвати ширине, а дужине са леве и десне стране по 32 хвата), и куће од тврдог материјала. Процена: 900 # гроша цесарских.

Користила га је Машинка Лукачевић, млађа сестра кнегиње Персиде Карађорђевић, удата за официра Јована Лукачевића.

Подаци су утврђени за потребе јавне лицитације, која је била заказана и одржана 1. октобра 1868. године; имање је купљено за Петра Карића, тада професора војне гимназије у Кијеву; цена 1.275 дуката.

2. Кућа Вучка Николића на Врачару

И овај се посед налазио више кнежевог Конака, у истом сокаку (Крунска), који је водио ка Ћосином мајуру.

Састојао се од плаца (мере: са лица – 9 хвата 2 шука и 3 цола; са зачеља – 10 хвата; са десне стране 26 и 3/4 хвата, а са леве 26 хвата), куће и бунара озиданог пола каменом.

Обухваћен је границама суседа: са лица – сокаком, са зачеља – плацем г. Живка Давидовића, са десне стране плацем пок. Јеврема Ненадовића (таст кнежев), а са леве стране другим плацем и кућом кнеза Александра у којој је живела Јула Трипковић.

Имање је до продаје користио Вучко Николић, бивши кабадахија (обичан војник, М. Г.), а чинило је јединствену целину са кућом у којој је живела Јула Трипковић.

Јавна лицитација заказана је и одржана 10. октобра 1868. године; имање је процењено на 600 дуката, и њега је под познатим условима³⁰ купила Београдска општина за суму од 471 дукат за смештај школе.

3. Кућа Јуле Трипковић на Врачару

Такође имање на Врачару, у низу са друга два, у сокаку којим је касније трасирана Крунска улица, од данашње улице Кнеза Милоша ка Београдској.

Границе имања: са лица – сокаком, са зачеља – плацем г. Живка Давидовића, с десне стране плацем и кућом кнеза А. Карађорђевића, с леве стране плацем и кућом Томаније Јевр. Обреновић.

Састојало се од: зидане куће (преправљена штала), амбара, коша, штале од слабог материјала и половином зиданог бунара.

Величина: са лица – 9 хвата 2 шука 3 цола; са зачеља – 10 хвата, са десне стране 23 хвата, а са леве 19 хвата.

У њој је до продаје живела Јула Трипковић, кћер војводе Јакова Ненадовића и рођака кнегиње Персиде.

Почетна цена за лицитацију одређена је на 450 дуката и јавно надметање одржано је 4. октобра 1868. године; имање је купила Београдска општина за суму од 865 дуката, такође за смештај школе.

4. Парна воденица – млин

Посед се налазио на Топчидерском друму у границама и величини: са лица (севера) – Топчидерским друмом у ширини од 68 хвата и 23 хвата; са зачеља виноградом Наума Стојановића овдашњег камењара у ширини 62 и по хвата; с десне стране земљом пређе турском а сада српског правитељства и виноградом Николе Стојановића у дужини од 110 хвата; са леве (источне) стране виноградом Николе Јосифовића и Димитрија Томића у дужини од 110 хвата.

Сл. 10. Кућа првровца Павловића (на месту куће Николе Предића), Вука Караџића 14 (извор: „Кнез Михаилова улица, заштитна наслеђа – уређење простора“, каталоги из 1975, Београд, стр. 106)

Сл. 11. Кућа Војина Рагуловића (на месту куће Јеврема Ненадовића), Вука Караџића 12 (извор: Миливоје М. Косић, „Усион Београда 1“, 1994, слика 19)

Имање се састојало од: Парне воденице од тврдог материјала с потребном машинеријом, магацина, зидане куће и штале с плацем и виноградом.

Лицитација је предвиђена и одржана 7. октобра 1868; процена свих зграда са покретношћу која им је припадала била је на 3.000 дуката цесарских; имање су купили Живко Карабиберовић, банкар, и Јосиф

Штајнлехнер, грађевински предузимач (који је до тада и држао под закуп). Откупна цена била је 4.071 дукат.

Ово је био први парни млин у Србији, подигнут 1850. године, у власништву кнеза Александра Карађорђевића. Имао је савремени млински уређај на ваљке (ролне), покретан парним погоном. Зато је био познат као „Књажевска рољна воденица“.

5. Делијски конак – касније „Слога“

Зграда се налазила у тадашњој Главној чаршији, на углу данашњих улица Краља Петра и Кнез Михаилове. Данас је ту Кнез Михаилова бр. 47, тј. Задужбина Николе Спасића.

Границе: са лица – Главна чаршија (мери: 15 хвати и 1 шух), са зачеља: Башта А. Карађорђевића (26 хвати 1 шух 8 цоли).

Са десне стране – сокак који од Делијске чесме води ка Главној чаршији, тј. горњи потез касније трасиране улице Кнеза Михаила (40 хвати 4 шуха 4 цола), а с леве стране – плац Николе Шоповића (41 хват 4 шуха 7 цоли).

Лицитација је одржана 15. октобра 1868. године. Имање процењено (заједно са посебним одељењем у дворишту) на 8.000 гроша продато је Живку Карабиберовићу, банкар, и његовом друштву за суму од 12.702 гроша. Друштво, које је намах створено у време распродаје кнежевских имања, звало се „Слога“ и почело је користити Делијски конак као своје седиште, у којем је основало и своју берзу и „Грађанску касину“.

Велику, једносратну зграду од тврдог материјала, која је на „доњем“ боју (приземље) имала четири дућана, на горњем спрату осам соба, изградио је 1850. године кнез Александар.

По традицији, задржала је популарни историјски топоним, одређен и местом и именом познате зграде која је била на том месту; назив је употребљавао њен власник кнез Александар све до њене продаје и оснивања друштва „Слога“. Од овога друштва зграду је 1912. године откупио Никола Спасић, и тестаментом одредио да се на њој подигне још један спрат. Из техничких разлога, Одбор Спасићеве задужбине одлучио је да се зграда „Слоге“ поруши, и на њеном месту изгради нова зграда, што је остварено 1929–1930. године.³¹

6. „Српска круна“

Имање се налазило на Великој пијаци, данас Узун Миркова 1, у границама: са лица – сокаком који од Велике пијаце води ка граду – тврђави (данас Узун Миркова улица), са десне стране службеним сокачићем, а са леве, такође служећим сокачићем, а са зачеља – имањем правитељственим; мере: са лица и зачеља по 13 хвати 3 шуха и 6 цоли, а са десне и леве стране по 27 хвати 4 шуха и 8 цоли.

Састојало се од слободног дворишта, главног здања – гостионице, и штале. Здање гостионице имало је приземље и спрат, зидано од тврдог материјала; на спрату (горњи бој), налазило се 14 соба и једна сала (за игранке), док су се у приземљу (доњи бој), налазила 2 одељења кафане, 7 соба и подрум. Као једна од знаменитости Београда, навођена и у његовим бедекерима, помиње се и велики, озидани бунар.

Јавна продаја заказана је и одржана 15. октобра 1868, а имање са здањем гостионице било је процењено на 7.000 гроша.

Купила га је Београдска општина за суму од 7.101 грош, и у здању инсталирала своје административне јединице. Од тада па до шездесетих година 20. века ово је била Градска већница, при чему је, некада позната „Сала код Круне“ сада постала „Свечана сала“ Београдске општине. За њу су везани значајни догађаји српске историје: оснивање Српског црвеног крста 1876. године, пријем учесника Светоандрејске скупштине код кнеза Александра дан пре него што је смењен и др.

Као градска кућа, претрпела је 1928. године радикалне преправке у циљу просторног прилагођавања и украшавања, које су (вероватно) изведене по плановима арх. Николе Краснова. У „Свечаној сали“ изведене су зидне декорације с мотивима из Београда (Живорад Настасијевић: *Алејорија Београда, Београдска шврђава, Дорћол, Варош капија, Скадарлија, Савамала*); на фасади према Узун Мирковој постављен је фриз декоративних скулптура (као на згради „Мањежа“, где је у то време заседала Народна скупштина), затим група скулптура *Сенајтори* (аутор Драгомир Арамбашић). Зграда бившег хотела „Српска круна“ сачувана је до данас. У току је њена адаптација за смештај фондова Кинотеке. Од 1945. године (седиште НОО града Београда) до данас објекат је у потпуности изгубио препознатљиве историјске и архитектонске стандарде. За разлику од других европских престоница, где су градске већнице одавно постале музејски објекти који прате развој дотичног града, ова београдска палата (коришћена за административне намене: Завод за продуктивност рада, Завод за патенте, и сада, Кинотека) – остала је запостављена као знаменитост Београда, и по својој историјској и урбаној функцији и по своме репрезентативном изгледу.

Кнежева башта

Након продаје тзв. Делијског конака (тако га назива сам А. Карађорђевић), 15. октобра 1868. године, заједно с посебним одељењем (цвећара) и околним двориштем, остатак Кнежеве баште остао је у границама: са лица сокаком водећим к протестантској цркви, са зачеља имањем кнеза Александра, Гаје Вукомановића

и Димитрија Лазаревића, а са леве сокаком водећим од Делијске чесме к главној чаршији. Башта ова има у себи простора: са лица 49 хвата 3 шуха и 3 цола, са зачеља 32 хвата 4 шуха 8 цоли, са десне стране у пет прелома 72 хвата 1 шух и 5 цоли, а са леве 57 хвата 3 шуха и 4 цола.³²

Јавна продаја била је заказана за 18. октобар 1868. са проценом од 4.000 #, што је укључивало: „стају за цвеће у истој башти“ и осам плацева (нумерисаних на плану), а који су распродати по редоследу:

7. Плац под бројем 1 на плану, као део баште, купио је Хаџи Риста Поповић за 614 #;
8. Плац под бројем 2 на плану, на јавној лицитацији 19. октобра 1868. године купио је Јован Марковић Шапчанин, за суму од 724 #;
9. Плац под бројем 3 на плану, на јавној лицитацији 21. октобра 1868. године купио је трговац Јован Марковић Шапчанин, за 800 #;
10. Плац под бројем 4 на плану, на јавној лицитацији 22. октобра 1868. године купио је Коста З. Поповић, за 1000 #;
11. Плац под бројем 5 на плану, на јавној лицитацији 23. октобра 1868. године купио је Вељко Савић, за 1.500 #;
12. Плац под бројем 6 на плану, на јавној лицитацији 24. октобра 1868. године купио је Вељко Савић, за 600 #;
13. Плац под бројем 7 на плану, на јавној лицитацији 25. октобра 1868. године купио је трговац Коста З. Поповић, за суму од 800 #;
14. Плац под бројем 8 на плану, на јавној лицитацији 28. октобра 1868. године купио је трговац Вељко Савић, за суму од 910 #.

Слично здању „Српска круна“, и ова је башта била једна од знаменитости Београда, и стоји на почетку увођења култивисаних зелених простора у јавни и културни живот престонице. „Ту башту кнегиња је почела да уређује још 1844. године разноразним цветовима набављеним из Аустрије, Румуније, Бугарске и Турске. [...] Сем цвећа, у тој башти кнегиња Персида је гајила славује, канаринке и голубове [...]. У лепим и топлим данима маја и јуна, кнегиња је посела држала у својим великим, пространим и изврсно уређеним цветним баштама богатим старим листопадним дрветима.“³³

Остало је такође забележено и име вртлара кнежевских башта (на Теразијама и на Варош капији). Зна се да је Матија Бан неговање својих засада „поверио чувеном земунском вртлару, Немцу Јохану, кога су Београђани звали ’Хер-Јохан’”. Становао је у једној кућици крај кнежевог двора на Теразијама, а која се налазила на месту данашње турске амбасаде, угао Кнеза Милоша и Пролетерских бригада“ (Крунска).³⁴

15. Кућа Јеврема Ненадовића

Налазила се преко пута лутеранске цркве, у данашњој улици Вука Караџића; на њеном месту данас је кућа Војина Радуловића, у Вука Караџића бр. 12.

С лица, граничила се сокаком који је водио од Делијске чесме ка Варош капији (правац улице В. Караџића), са зачеља – плац Гаје Вукомановића, са десне стране – имање правитељствено и Ђорђе Нинић, а са леве стране – Башта А. Карађорђевића.

Мере: са лица – 8 хвати и 3 шуха, са зачеља – 8 хвати и 10 цола, са десне стране – 28 хвати и 4 шуха, а са леве – 28 хвати и 4 цола.

По сачуваној документацији, имање је било својина Јеврема Ненадовића, који га је купио за суму од 751 грош и пренео на своју кћер Персиду, жену кнеза Александра. И поред жалби и писаних поднесака (из којих се виде наведени подаци) правних заступника, продата је као својина А. Карађорђевића.

Лицитација је одржана 24. октобра 1868. године, а имање, које је било процењено на 1.000 #, продато је Воину Радуловићу, трговцу из Београда, за суму од 1.261 #.

16. Кућа Николе Предића

Локација: кућа са плацем налазила се на углу данашњих улица Вука Караџића и Цара Лазара (раније Сараф-Костин сокак).

Границе и мере: са лица, граничила се Сараф-Костиним сокаком (10 хвати), са десне стране, било је имање Ђорђа Нинића (четири прелома: 13 хвати 2 шуха 9 цоли), са леве стране и зачеља – правитељствени плац (11 хвати 4 шуха 8 цоли).

Јавна продаја обављена је 28. октобра 1868; имање је било процењено на 200 #, а продато је Николи Предићу, управнику Београдске камараше капетан Мише Анастасијевића, за суму од 425 # гроша.³⁵

Имање је било заједничко с његовим зетом Пантом Јовановићем, који је у то време био министар финансија. Касније, П. Јовановић је купио суседни плац, па су 1871. подигли породичну кућу, која и данас постоји у улици Вука Караџића бр. 14. Иако је 1907. објект радикално измењен (нова фасада, нове декорације и нов власник: Михајло Павловић), она је остала до данас као украс дела некадашње Варош капије и зато је проглашена за културно добро.

17. Два дућана на Зереку

У огласу се наводи као један плац са „два дућана и два у авлији одељења, на Зереку“ (приближно: раскршће Г. Јевремове и Краља Петра); границе: са лица – сокак Главне чаршије (К. Петра), са зачеља – службени сокак и имање Јевте Павловића, трговца; са десне стране, имање правитељствено, а са леве – имање Моше Аврамовића, трговца.

Сл. 12. Кућа кнеза Александра Карађорђевића, Господар Јевремова 22 (дворишће) – зграда прве Велике школе из 1808. године; изглед (цртеж) из 1934. године (извор: Милојко Гордић, „Велика школа 1808–1813“, Београд, 2004, стр. 147)

Сл. 13. Кућа војводе Узун Мирка Ајошоловића, Вишњићева улица (?) на Зереку, снимак из 1923. године (порушена)

Величина плаца: са лица – 4 хвата 5 шуха 9 цоли, са зачеља – 4 хвата и 4 шуха; са десне стране – у три прелома: 19 хвати 3 шуха и 11 цоли, а са леве, такође у три прелома – 19 хвати 2 шуха 5 цоли.

Плац са дућанима и одељењима продат је 4. октобра 1868. године. Био је процењен на 1.000 гроша, а продат је за један грош више – г. Николи Крстићу, тада у звању члана Касационог суда.

Сл. 14. Место куће Николе Крсћића (данас Загужбина „Кики“), где су били дућани А. Карађорђевића. Фотографију садашње зграде (прва лево) снимиио Ј. Сјанојевић (извор: Дивна Ђурић-Замоло, „Београд 1930. године на фотографијама Јеремје Сјанојевића“, Београд, 1973)

18. Пет дућана на Великој пијаци

У огласу продаје стоји: један плац са „5 дућана на доњем боју, са 5 соба и 5 кујни на горњем боју“, а налазио се на Великој пијаци;

Границе и мере: са лица сокаком и Великом пијаци (10 хвати); са зачеља имањем Вељка Савића (13 хвати); са десне стране правитељственим и имањем Васе Гарашанина (22 хвата 1 шух 8 цоли); са леве стране – имањем Васе Теризбаше (22 хвата и 6 цоли).

Лицитација је одржана 31. октобра 1868; имање са свим дућанима и собама процењено на 2.500 гроша купио је Јован М. Шапчанин, трговац из Београда, за суму од 3.002 гроша.

19. Кућа Александра Карађорђевића (устаничка Велика школа)

Локација: плац са кућом у тада званом Кутулином сокаку (по Николи Кутули, власнику зграде данашњег Вуковог и Доситејевог музеја) – и данас постоји на углу Г. Јевремова и Вишњићеве улице, објекат у дворишту.³⁶

Имање је чинила, по тексту огласа о продаји: „кућа из два одељења, са 5 соба, 1 кујном и 1 шталом“. У време продаје у њој је живела „удова Пљакића“, тј. Сава Пљакић, жена устаничког војводе Антонија Пљакића, и кћи Карађорђева.

Границе имања: са лица Кутулиним сокаком (данас Г. Јевремова), са зачеља имањем Јанаћа Пешића и кнеза Александра, са десне стране сокаком који води од Главне полиције ка Сака чесми (Вишњићева), а са леве имањем Косте Матића. Величина имања: са лица – 21

хват 3 шуха и 9 цоли; са зачеља, у пет прелома, 25 хвати 3 шуха 4 цола, са десне стране 18 хвати 4 шуха и 8 цола, а са леве стране – 18 хвати и 5 шуха.

Јавна лицитација је одржана 7. новембра 1868; имање процењено на 600 гроша продато је Ристи Поподићу, трговцу београдском, за суму од 1.115 #.

Дворишни објекат, Г. Јевремова 22, изграђен при крају 18. века за становање једне турске породице; у првом устанку, од 1808. до почетка 1809, овде је отворена и радила Велика школа, а у једном делу становали су и њен оснивач Иван Југовић и њен ученик – Вук Стефановић Караџић. Од 1841. до продаје 1868. године, имање је у својини Александра Карађорђевића, а после његовог избора за кнеза, ту је становао његов сестрић Коста Пљакић. Након промена више власника, кућа је од 1921. до 1932. године била Дом Демократске странке у оснивању. Без обзира на своју историјску улогу, остала је позната и сачувана из погрешне претпоставке да се у њој родио краљ Петар Први Карађорђевић.

20. Кућа Узун Мирка Апостоловића

По огласу продаје налазила се: „испод одељења полиције Варошке“ (објекат турске Текије), у данашњој Вишњићевој улици. Било је то друго имање од Текије и Турбета с леве стране Вишњићеве, у правцу Дунава.

Границе: са лица – сокак (Вишњићева) који води од Главне полиције (објекат преко пута Турбета, где је данас Хемијски институт) ка Сака чесми (7 хвати и 5 шуха); са зачеља и са леве стране – имањем Карађорђевића (7 хвати 4 шуха 3 цола); са десне стране – имањем Николе Јосиповића (12 хвати 3 шуха); са леве стране, у три прелома – 12 хвати 5 шуха 2 цола.

Лицитација предвиђена за 11. новембар 1868. године а имање процењено на суму од 200 # цесарских. Није забележено ко је, када и за колико откупио ово имање, због најављеног спора.

Кућу са плацем користио је од 1843. до продаје 1868. године Узун Мирко Апостоловић са својом породицом, а добио ју је на поклон од А. Карађорђевића као велики јунак из Првог устанка. Приликом продаје, није могао доказати поклон, па је, након спора који је водио Узун Мирков син Љубомир Узун Мирко Апостоловић, и ово имање продато као Карађорђевићево.³⁷

21. Чаир ливада у Палилули

Локација: имање се налазило у Булбулдеру, више палилулских кућа.

Границе: са прочеља (источна страна) путем који је водио у Миријево; са зачеља (западна страна) – имањем мајора Мише Анастасијевића, Николе П. Кикија и Рајка Стојаковића; са десне (јужне) стране – имањем Рајка Стојаковића, Јована Краљановића, Петра Јовановића, Јована С. Ђорђевића, Филипа Живића, Петра Голубовића, Милоја Николића, Саве Цветковића, Станка

НАПОМЕНЕ:

- 1] По устаљеном принципу фортификација, испред сваке тврђаве налазио се брисан простор, слободно поље, па је неодржив и на даље присутан термин Калемегданска тврђава. Управо је супротно.
- 2] Важно: Биле су две „Српске круне“ – прва, из 1853, у данашњој Узун Мирковој 1; друга из 1870, власништво Милије Павловића у данашњој К. Михаиловој 56 (Библиотека града Београда). Оба објекта су сачувана.
- 3] Ћосин мајур била је ливада Стевана Стојановића Ћосе (величина 25.633 кв. хвата); према плану из 1860. године, граничио се са Симићевим чаиром, на којем је Шкот Макензи изградио стамбено насеље „Енглезовац“ са „Салом – Мира“ и хотелом „Славија“.
- 4] Радослав Перовић, *Ковчежић*, бр. 8, Београд, 1968, стр. 92.
- 5] АС, МУД-п, 14-118/1883; МФ-а, 17-12/1883.
- 6] Драгољуб Живојиновић, *Краљ Петар I Карађорђевић*, Београд, 1988, стр. 72.
- 7] *Грађа за историју Првој српској устаника*, Београд, 1954, редакција проф. Радослав Перовић, стр. 59.
- 8] АС, Совјет, 1842. год. р. 560. 9. АС, ПФ-б, 157, 1842. год.
- 9] АС, ПФ-б, 157, 1842. год.
- 10] МФ-к, 1842. год. регистар.
- 11] Вук Ст. Карацић, *Први и Други српски устаник*, Београд, 1947, стр. 259.
- 12] Радослав Перовић, *Ковчежић*, бр. 7, Београд, 1966, стр. 73.
- 13] Радослав Перовић, *наведено дело*.
- 14] Радослав Перовић, *наведено дело*.
- 15] Насупрот осталим истраживачима овог објекта, Ж. Шкаламера је Спахијску касарну, тј. Делијски конак, односно Карађорђево конак у време Устанка, лоцирао на „данашњем југозападном углу Краља Петра и Узун-Миркове улице“. Жељко Шкаламера, *Подручје Кнез Михаилове улице за време Првој српској устаника*, у: Кнез Михаилова улица, Београд, 1975, стр. 32.
- 16] Коментар основе објекта: обухватао је међупростор данашњих улица Краља Петра, Кнеза Михаила, Вука Карацића до линије: зграда Народне банке на једној страни, а кућа Војина Радуловића (В. Карацића бр. 12) на другој. Љубомир Никић, *Аутобиографија Анастасе Јовановића*, ГМБГ, III, Београд, 1956, 395.
- 17] Љубомир Никић, *наведено дело*, 396.
- 18] Кнез Милош је „издејствовао од руског двора дозволу за повратак свих избеглица Првог српског устанка“. Радош Љушић, *Пишање династије у време првој намесничтва 1839–1840*, Зборник историјског музеја, бр. 19, Београд, 1982, 124.
- 19] О становању Александрове породице у Београду: Небојша Јовановић, *Александар Карађорђевић, кнез Србије (1842–1858)*, Даница, за 2006. годину, Београд, 102–103.
- 20] Ж. Јевремовић, *Историјске знаменитости Београда и Земуна*, Београд, 1935, 25.
- 21] Ж. Јевремовић, *наведено дело*, 31.
- 22] У име новог кнеза Милана Обреновића, „Намесници књажевског достојанства“, са Државним саветом, 12. октобра 1868, прогласили су Закон, по којем „Александар Карађорђевић, раскнез српски, нити ко други од његове фамилије, не могу, на своје име, ни на име другога, имати добара у Србији“ (АС, МУД-п, 15-9/1868).

Велика Народна скупштина, у лето 1869. године, одлучила је да се породица Карађорђевића прокуне, а њена имовина одузме, иако је до тада она у потпуности била распродата. Све тапије од кнежевих имања налазиле су се код управитеља Андрије Вилотијевића, а по

речима његовог браниоца, нестале су између Вилотијевића и Паје Радовића. „Они су поубијани а шњима су поубијани и многи интереси људи који за зло дело нису криви, Јер нису предали артије које су им биле дате“ (АС, МУД-п, 14-118/1883).

- 23] Ж. Јевремовић, *наведено дело*, 31.
- 24] „Продаја имања бившег Кнеза Карађорђевића извршена је на начин како се не продаје друго имање. Влада је оставила себи право, да одобри продају кога имања или да неодобри; не може се дакле узети да је имање продато онда када је лицитација била, већ онда, када надлежна власт одобри“: Јован Милинковић, правни заступник Карађорђевића, министру унутрашњих дела, 22. новембра 1868. (АС, МУД-п, 14-118/1883)
- 25] Процес против А. Карађорђевића паралелно је вођен у Пешти, у којој је тада живео, и код Преког суда у Београду.
- 26] Илија Ђукановић, *Убиство кнеза Михаила и догађаји о којима се не би смело јоворити*, Београд, 1935, књига 1, 266.
- 27] Радослав Перовић, *Ковчежић*, 7, Београд, 1966, 79, напомена 87.
- 28] МИД-в, 4-143/1843.
- 29] Радослав Перовић, *наведено дело*, 73.
- 30] „Да продају има влада одобрити, да се половина излицитиране суме по одобрењу продаје мора одма положити а за половину да ће правитељство купца чекати за годину дана но за сигурност да се стави интабулација на први степен кућног имања и да дужан буде на исту суму за то време плаћати 6%“ (АС, МУД-п, 14-118/1883).
- 31] То је данашња Задужбина Н. Спасића у К. Михаиловој 47. Љубомир Никић, *Из архивској делатности Александра Бујарској у Београду*, Урбанизам Београда, 46, Београд, 1978, 65.
- 32] Додатак, *Српске новине*, 7. 9. 1868.
- 33] Полексија Димитријевић-Стошић, *Посела у сџаром Београду*, Београд, 1965, 60–61.
- 34] Полексија Димитријевић-Стошић, *наведено дело*, 36.
- 35] Камараша је била својина капетан Мише Анастасијевића, који је на обалама Саве и Дунава имао своја сона стоваришта и канцеларије (укупно 23) зване „Камараше“. Главна камараша налазила се у Букурешту, а врховна управа у Београду.
- 36] Милојко Гордић, *Велика школа 1808–1813*, Београд, 2004.
- 37] Архивска документација судског спора (нефасцикулисана): ИАБ, УГБ, инв. 1221, бр. 24.
- 38] Бранко Перуничкић, *Управа вароши Београда*, Београд, 1970, 384.

СКРАЋЕНИЦЕ, ИНДЕКСИ

Хват	1.896 метара
Шух (стопа)	31,6 сантиметара
Цол (палац)	2,634 сантиметара
ИАБ	Историјски архив Београда
УГБ	Управа града Београда
АС	Архив Србије
МУД, МИД, МФ (ПФ)	Министарства: унутрашњих, иностраних дела и финансија
п, в, к, а	Одељења министарстава: полицијско, внутрено (унутрашње), казначејство (рачуноводство), административно

PRINCE ALEXANDER KARADJORDJEVIĆ'S BELGRADE PROPERTIES

The purpose of the somewhat belated assessment of the role that the real property owned by the Karadjordjević dynasty played in the urban development of Belgrade is to highlight this Serbian dynasty against the one that it both preceded and succeeded, the Obrenović. In contrast to the inherited assumptions or established facts about the Obrenović properties, land and buildings, as solely important for the development of the capital city, those of the Karadjordjević dynasty should be placed in the same historical context, and looked at from the perspective of their number, chronology, location and the implications of their appearance or disappearance. Such analysis can be helpful in demonstrating that the buildings and open spaces of both dynasties played central roles in the development of Belgrade, historic, modern and even contemporary.

The number and size of the Karadjordjević properties, beginning from the founder of the dynasty Karadjordje (1762–1817), and his son Prince Alexander (1806–85), are presented in the form of a catalogue compiled from the surviving sources, both published and unpublished. Their locations, historic or contemporary, prove their exceptional importance for the first or initial urban-planning projects for Belgrade as a city. From the then existing commercial core (*Glavna čaršija*, present-day Dubrovačka Street), a second one in the making (Knez Mihailova Street), the Big Marketplace (*Velika Pijaca*), round which later arose buildings housing the central institutions of education and culture, to Palilula or famous Bulbulder Valley with army barracks and, later on, Teachers' Quarter (*Profesorska kolonija*), to Town Gate (*Varoš Kapija*) and its interspaces (the area known as Karadjordjević Garden) where the streets Knez Mihailova, Uskočka, Delijska and Vuka Karadžića were laid out and built, to the then famous buildings of Serbian Crown (Srpska kruna) and Hero's Inn (*Delijski konak*, later *Sloga*), the Prince's house in Kutula Alley, the house of Uzun Mirko in Višnjićeva Street, to elementary schools in East Vračar (today's Krunska Street) – subsequently became seats of important social and state institutions, such as schools, the Town Hall and the first mercantile exchange (*Gradjanska Kasina*).

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 Karadjordjević Garden in E. Josimović's plan of 1867 (source: Ilija Djukanović, *Ubistvo kneza Mihaila i dogadjaji o kojima se nije smelo govoriti*, vol. I, Belgrade 1935)

Fig. 2 Karadjordjević Garden: site plan, 1935 (without buildings); division of land into building lots (source: Ilija Djukanović, *Ubistvo kneza Mihaila i dogadjaji o kojima se nije smelo govoriti*, vol. I, Belgrade 1935, p. 205)

Fig. 3 Karadjordjević Garden, photo A. Jovanović, 1865 (source: Divna Djurić-Zamolo & Nebojša Bogunović, *Beograd sa starih fotografija*, Belgrade 1997, p. 12)

Fig. 4 Alexander Karadjordjević, portrait by Anastas Jovanović, 1848 (source: Ilija Djukanović, *Ubistvo kneza Mihaila i dogadjaji o kojima se nije smelo govoriti*, vol. I, Belgrade 1935, p. 205)

Fig. 5 Steam Mill, Vojvode Mišića Blvd., photo Jeremija Stanojević, 1930 (source: Divna Djurić-Zamolo, *Beograd 1930. godine na fotografijama Jeremije Stanojevića*, Belgrade 1973)

Fig. 6 Sloga Society building (first from the left) (source: *Urbanizam Beograda* 46, Belgrade 1978, p. 69)

Fig. 7 Sloga Society building, subsequent Gradjanska Kasina (source: Vidoje Golubović, *Mehane i kafane starog Beograda*, Belgrade 2007, p. 161)

Fig. 8 Srpska Kruna tavern in 1894, 1 Uzun Mirkova Street (source: Divna Djurić-Zamolo, *Graditelji Beograda 1815–1914*, Belgrade 1981, fig. 17)

Fig. 9 Town Hall (former Srpska Kruna), 1 Uzun Mirkova Street, 1939, after reconstruction (source: *BON* 10, 1939, p. 609)

Fig. 10 Merchant Pavlović House, 14 Vuka Karadžića Street (former site of Nikola Predić's house) (source: *Knez Mihailova ulica: zaštita nasledja, uredjenje prostora*, exhibition catalogue, Belgrade 1975, p. 106)

Fig. 11 House of Vojin Radulović, 12 Vuka Karadžića Street (former site of Jevrem Nenadović's house) (source: Milivoje M. Kostić, *Uspon Beograda*, vol. 1, 1994, fig. 19)

Fig. 12 House of Alexander Karadjordjević, 22 Gospodar Jevremova Street (courtyard), housing the first Great School established in 1808; drawing, 1934 (source: Miloško Gordić, *Velika škola 1808–1813*, Belgrade 2004, p. 147)

Fig. 13 House of Uzun Mirko Apostolović, (?) Višnjićeva Street in historic Zerek in 1923 (torn down)

Fig. 14 Former site of Nikola Krstić's house (today Kiki Foundation), where shops owned by A. Karadjordjević were; the photo of the present-day building (first from the left) taken by J. Stanojević is published in Divna Djurić-Zamolo, *Beograd 1930. godine na fotografijama Jeremije Stanojevića*, Belgrade 1973